

ՊԵՏՄՈՒԹԵԱՆ ՀԱՄԱՐ

ԴԻՐՔ ԵՒ ՅԱՐԱՐԵՐՈՒԹԻՒՆՔ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԷՊ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

Իր շահամուտ տրամադրություններուն արդիւնքը եղաւ Անիի յանձնումը Յունաց, որոնք այսպիսի անակնկալ նուիրումէ մը շացած՝ պահ մը մոռնալ կեղծեցին կրօնական ամէն խտիր եւ նոյնիսկ Վասիլ կայսր՝ խորամանկ քաղաքականութեամբ՝ իր զըխուն վրայ օրհնեալ ջուր ընդունեց Գետադարծի ձեռքէն (Լաստիվերտցի, Սմբատ, Կիրակոս, Վարդան եւայլն)։ Բայց երբ անոր յաջորդեց Խաչիկ Բ. Անեցի, միութեան խընդիրը բռնութեան ձեւ մը առաւ Յունաց կողմէ. պետական ուժով Պոլիս տարուեցաւ նա ուրիշ եպիսկոպոսներու հետ (1054), ուր ծանր սպառնալիքներով առաջարկուեցաւ իրեն՝ ընդունիլ քաղկեդոնականութիւնը՝ հպատակիլ Պոլսոյ Աթոռին՝ եւ տարեկան տուրք վճարել։ Անեցի հայրապետը անհանդուրժելի խոշտանգումներու տակ պահեց իր կորովի աննկուն կամքը՝ պատասխանելով ամէն հարուածի. «Զոր մինչեւ ցիմ ժամանակն չէ՛ լեալ՝ եւ ո՛չ ես հաւանիմ» (Լաս. էջ 60)։ Երեք տարուան անարգ քնակութեանէ մը վերջ ի Պոլիս՝ Խաչիկ իշխանական միջնորդութեամբ վերադարձաւ իր Աթոռը եւ մեռաւ 1060 ին։ Գրիգոր Վկայասէրի անձնական դիրքին եւ իշխանական ազդեցութեան շնորհիւ իրողութիւնները բարեփոխուեցան մասամբ։ Նա սկսաւ շրջիլ ամենուրեք, Պոլիս, Եգիպտոս, (Հռովմ ??). իր յարաբերութիւնները աւելի զրական եւ քանի մը ունին բան թէ եկեղեցական-կրօնական. յայտնաւորեց մը կ'ուզէր պատրաստել նա։

Իր յաջորդներու ատեն շատեր պիտի ջանան իր ճամբորդութիւններուն եւ ընթացքին մէջ կռուան մը գտնել մերձաւորութեան ու շփման, բայց իրապէս նա ո՛չ մէկ բան տուժել տուաւ իր եկեղեցւոյն դիրքէն. եւ Եգիպտոսի Աթոռն իրեն կը

պարտինք։ Իր յաջորդին՝ Գրիգոր Գ. Պահլաունի օրով յունական ազդեցութիւնները կը սկսին նուազիլ հետզհետէ եւ լատինականը կը զօրանայ, որուն վրայ պիտի խօսինք առանձինն։ Ռուբինեանց իշխանութիւնը սկսած էր մտահոգ ընել կայսրութիւնը որ ամէն հնարք ի գործ կը զնէր իր խանձարուրդին մէջ ջնջելու համար զայն։ (Լեւոն Ա. * 1141) հակառակութեան յայտնի գոհը եղաւ։ Քորոս Բ. (1145-68) քանիցս ջարդեց Մանուէլ Կայսեր բանակները եւ խաչակիրներուն օգնեց։ Կայսրը ամէն խարդաւանութիւններէ յուսահատ՝ կրօնական միջոցի դիմեց, եկեղեցական միութեան ձեւին տակ Կիլիկիան դարձեալ զրաւելու եւ Ռուբինեան նորածիլ իշխանութիւնը ոչնչացնելու համար։ Շնորհալի կաթողիկոսութեան միջոցին է որ նա վերջին փորձ մըն ալ կ'ընէ, թէ եւ ապարդիւն։ Մանուէլ կայսր՝ Շնորհալի եպիսկոպոսին կողմէ իր Ալեքսիս փեսային տրուած խոստովանութեան գիրը (ՏԵՍ Ընդհանրական, էջ 56-57) կարգալէ վերջ, — ուր գրուած էր թէ «Աստուծոյ մի ընութիւն ի Բրիտոս ո՛չ շփոթմամբ ըստ Եւդիբեայ, այլ ըստ Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ...» «Մի է ընութիւն Բանին մարմնացելոյ» (էջ 61), — հետեւեալ տողերը կ'ուղղէ Գրիգոր Գ. Պահլաունի հայրապետին. «Խորհի թագաւորութիւնս մեր՝ լինել միջնորդ միաւորութեան բաժանման ձերոյ. քանզի զպատուականութիւն ձեր եւ զատուածասէր մտադիւրութիւն եւ զբարւոյն առաջնորդութիւն ծանեայ ի ձեռն այսր գրոյ» (Ընդհ. 68)։ Այս նամակը երբ Հայաստան հասաւ՝ հայրապետը մեռած էր արդէն (1165) եւ Շնորհալի յաջորդած էր արդէն։ Սա իբրեւ պատասխան՝ երկար նամակով մը (Ընդհ. 69-89) մանրամասնաբար կը ներկայացնէ Հայ եկեղեցւոյ դաւանան-

քը ամէն տեսակէ տէ՛, եւ վերջաբանին մէջ կ'ըսէ. «Դուզնարեայ բանիս մերոյ սերմն ի բարի եւ ի պարարտ անդս մտաց ձերոց սերմանեալ՝ անցան եւ բազմապատիկս արացէ Աստուած»: Կայսրը յետոյ իր կողմէ կը ղրկէ Թէոփանոս Մայիստոս եւ Յովհաննէս Ութման, որոնց վիճարանութիւնը (ՏՆ՝ Կղ. Կալ. Ա. 239 - 324) հասած է մեզի: Քանիցս կը թղթակցին Յունաց կայսրն ու Պատրիարքը եւ Շնորհալին: Մանուէլ վերջապէս ինը առաջարկներ կ'ընէ՝ որոնց համեմատ Հայերը պէտք է ընդունին երկու ընտրիւն, Դ. տիեզերական ժողովը, նզովեն Դիոսկորոսը, ջրախառն գինիով եւ խմորուն հացով պատարագեն եւ վերջապէս կ'ըսէ. «Չի ընդունիցիք զյառաջարկութիւն կաթողիկոսին միայն ի թագաւորէն Հռոմաց» (Ընդն. 97): Շնորհալի հայրապետը տեսնելով որ Յոյներն առանց իրենց կողմէ զիջում մը ընելու մտադիր են Հայերը քաղկեդոնականացնել եւ կապտել ամէն ազատութիւն, քաղաքավարութեամբ կը մերժէ եւ Արեւելեան Հայերնու կարծեաց անհրաժեշտութիւնը կը յայտնէ առայդ. «Հիմն հաստատութեան մեր նորա են, եւ գլխոյն անհնար է առանց անդամոցն՝ զործոց իրիք կատարումն առնել»: Յետոյ Տարսոնի ժողովին մէջ Հայերը պատասխանած են այդ պահանջումներուն, եւ քրած են այնպիսի պահանջումներ՝ որոնք ո՛չ մէկ ատեն կրնային ընդունուիլ Յոյներնու կողմէ (Կղ. Կալ. Ա. էջ 344): Շնորհալի մեռած էր արդէն (1173) երբ կայսեր վերջին նամակը Հայաստան հասաւ: Գրիգոր Դ. Տղայ նոյնքան եռանդով շարունակեց իր նախորդներուն խաղաղասիրական ձեռնարկները. Թղթակցեցաւ Մանուէլ կայսր եւ Միքայէլ պատրիարքի հետ, որոնք այս անգամ ժողովական բազմատորագիր նամակներ՝ ղըրկեցին իրեն, մաղթելով. «Յուսամք եւ հաւատամք զի որպէս իրաւացի է եւ աստուածահաճոյ ի փառս Աստուծոյ ծայնակցիմք ի մի եկեղեցի ամենասուրբ անուանն Աստուծոյ հասարակ եւ համախոհ փառատրութեամբ»: Տղայի պատասխանները տակաւին Պոլիս չի հասած՝ վախճանեցաւ Միքայէլ Պատրիարք: Երկար չ'ապրեցաւ նաեւ Մանուէլ Կայսր (+1180), չի կրնալով տեսնել եզրակացութիւն Տարսոնի (= Հռոմկլայի) հռչակաւոր ժողովին որու ղիւցազնն էր օտարասէրներ-

սէս Լամբրոնացի՝ իր ատենաբանութեամբ. (Կղ. Կալ. Ա. 326 - 45): Միութեան պաշտպաններուն անհետացումով վերջացաւ նաեւ երկու եկեղեցիներու միացման խնդիրը, որուն այնքան հակառակ էին Արեւելքի Հայ վարդապետները: Մեր եկեղեցւոյ պահպանողական տարրը կը կազմէին ասոնք. եւ զգալով քաղաքական ղիտումները կրօնքի սիրով շարունած ձեռնարկներուն, կը զգուշացնէին միշտ Պահլաւ հայրապետները՝ իրական արդիւնքի մը հասնելէ (Տես «Նամականի Դրիգոր Տղայի», Տուսեոդիի Վիճաբանութիւններ. Ընդհանրական, Ս. Օրբէլեան, եւայլն):

Պահլաւունի կաթողիկոսներու հետ վերջացած կը համարենք նաեւ յունական միութեան կազմակերպեալ փորձը, թէ եւ մինչեւ 1451 ինչ ինչ դէպքեր ալ կը տեսնուին. շուրջ 1253 ին Յովհաննէս Դուկաս կայսր՝ Նիկիոյ կողմերը սկսաւ իր բաժնին Հայերը նեղել իրեն եւ զիրական, եւ քանաց քաղկեդոնականութիւնն ընդունիլ տալ. բայց Կոստանդին կաթողիկոս եւ Հեթում թագաւոր՝ պատգամաւոր ղրկեցին զՅակոբ Կլայցի վարդապետը՝ որ գնաց եւ խաղաղեցուց խնդիրները (Կիրակոս), տակաւին հոս ու հոն ցանցառ փորձեր կը տեսնուին երբեմն, բայց ո՛չ մէկ ուշագրաւ արդիւնք. Հայերը շուրջ հազար տարուան փորձառութեամբ շատ լաւ ուսումնասիրած էին բիւզանդական քաղաքականութեան փաղաքուշ խարդաւանութիւնը...

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻ ԵՒ ՀՌՈՎԱՐԷԱԿԱՆ ԵԿԵՂԵՑԻ

Համեմատաբար յետնագոյն ժամանակի մը կը վերաբերի Հայոց յարաբերութիւնը Հռոմմէական եկեղեցւոյ հետ: Արդարեւ, Քրիստոնէութեան առաջին դարերուն, կայսերական լէգէոններն միշտ անպակաս էին Հայաստանէն, մերթ իրբու թշնամի եւ երբեմն նաեւ իրբու բարեկամ: Մեծն Տիգրանի աշխարհակալ ձգտումներն ընդհանուր հրաշակ մը ունէին, Միհրդատի եւ Պոմպէյոսի պատերազմները տակաւին շատ թարմ էին մտքերու մէջ. եւ Ներոնի ժամանակ Տիրիթ այցելած էր Յաւիտեանական քաղաքը: Ու Տրդատ Հռոմի մէջ ցոյց տուած էր իր առասպելական ոյժին առաջին յայտնութիւնները, եւ հայրենի գահը բարձրացած էր

հռովմէական քաղաքականութեան շնորհիւ՝ որ կը ջանար իր անմիջական ազդեցութեանը տակ ունենալ Հայաստանը: Սակայն, հակառակ երկու հեթանոս աշխարհներու յաճախակի յարաբերութեան, քրիստոնէացած Հռովմն ու Հայաստանը շատ ուշ ճանչցան զիրար:

Հռովմայ Աթոռը քրիստոնեայ աշխարհի մէջ պատուոյ դիրք մը գրաւեց առաջին օրէն, զոր կը պարտէր անտարակոյս նախ իր մայրաքաղաքի հանգամանքին, առաքելական կրկնակ քարոզութիւններու, եւ մանաւանդ իր անդամներուն հարստութեանն ու ազնուականութեանը: Շատ անգամ նիւթական օգնութեան կը հասնէր նա նեղեալ «եղբայրներուն»՝ ո՛ր որ ալ զբտնրէին անոնք, իր ազդեցութիւնը ոսկի բեւեռով ծաւալեցաւ: Իր ծագման մէջ զուտ քրիստոնէական գաղափարով կատարուած այդ փոխադարձ օժանդակութիւնը՝ որ անոր բացառիկ դիրք մը ապահովեց, շուտ կորսնցուց իր մարդասիրական նշանակութիւնը՝ տիրապետական ծգտումներ անուցանելու համար Պետրոսի յաջորդներուն մէջ, որոնք՝ քրիստոնէութեամբ ջնարակուած՝ կը պահէին սակայն ազգային ոգին: Եւ ահա Բ. դարու վերջերը (196) Վիկտոր պապը Զատկի վէճին առթիւ իր Աթոռին չհպատակող եւ հին աւանդութիւնը շարունակողները նզովեց իրբեւ հերետիկոս (= Զորեքտասանականը): Նմանօրինակ յաւակնութիւններ յաճախ դրդեցին Հռովմի փառասէր պապերը հակաքրիստոնէական տիրապետութիւններու. պէտք է խոստովանիլ սակայն որ ուրիշ երկիրներու քրիստոնեաները չբաջալերեցին զանոնք. ո՛չ Ռոբալտի ուզէր իր ինքնիշխանութիւնը կորսնցնելով՝ հպատակիլ ո՛չ-բարեսէր տրամադրութիւններու: Իրողութիւնները սակայն իրենց բնական ընթացքով կը յառաջդիմէին. բոլոր այն պայմանները որոնք մինչեւ Գ. դար Հռովմի մեծութիւնը շինած էին, այնուհետեւ ալ չդադրեցան անոր փառքն ապահովել: Մեծն Կոստանդին կայսրութեան կեդրոնը Պոլիս փոխադրելով (330) առիթ տուաւ որ Քրիստոսի ծկնորսը Վատիկանի արքունիքը կազմակերպէ Միջին դարու ընթացքին մէջ: Ո՛չ մէկ ատեն սակայն Հռովմայ ազդեցութիւնը բացարձակ եղաւ Արեւելքի, եւ նոյն իսկ Արեւմուտքի մէջ: Իսկ

մասնաւորաբար Հայոցս հետ անոր յարաբերութիւնը Գ. դար կը վերանայ, ըստ զրոյցին: Լուսաւորիլ՝ որչափ ալ տոգորուած ըլլար քրիստոնէական խոնարհութեամբ, պիտի չյօժարէր դարձնալ իր չարչարանքին սակովը շահուած հօտը առաջնորդել Պետրոսեան փարախը կամ Կեսարիոյ Աթոռը: Մանաւանդ, արդէն իր օրերուն սկսած էին մասնաւոր արժէք մը ունենալ այն Աթոռները որոնք ուղղակի առաքելական յաջորդութեան մը հետ կը կապուէին: Մեծն Կոստանդինոսի տուչութեանց (donation) առասպելը յերիւրուեցաւ Բ. դարու՝ Նիկիոյ դայոս Ա.ի օրով (է58-67), Սուտ-Իզիտորեան «խարդախութիւններու» հիման վրայ (Hist. de l'Eglise, Funk, Ա. 417-20), այդ «կեղծում»ի շարժումներէն ծնունդ առաւ նաեւ Դաշանց Թուղթը իր բոլոր առասպելներով: Ինչ որ ալ ըլլայ սակայն այդ կեղծուած վաւերացումներու ներքին արժէքն ու դիտումնաւոր յօրինուածը, այսօր ստուգութիւն մըն է որ Հայոց եւ Հռովմայ եկեղեցիներուն յարաբերութիւնները ո՛չ թէ Գրիգոր Լուսաւորչէն եւ Սեդրեստրոս պապէն՝ այլ էապէս Խաչակիրներու արշաւանքէն կը սկսի: Ե. դարու քաղաքական այն տագնապը որ մեր ազգին ճակատագիրը որոշադրեց, մեր նախնեաց ներշնչեց նաեւ ինքնագիտակցութեան զօրաւոր կամք մը: Մինակ մնացած ըլլալով ահեղ հոսանքներու առջեւ, անոնք յոյսերին կտրեցին քրիստոնեայ աշխարհներու օժանդակութենէն, համոզուելով որ ուրիշներու համար սեպհական շահն է միայն քրիստոնէութիւնը: Այդ գիտակցութիւնը զինքը կղզիացուց կերպով մը՝ ներքին զօրացումի ճիգով, եւ այն ատեն միայն գործ ունեցաւ քրիստոնեայ համայնքի մը հետ՝ երբ քաղաքական խնդիրներ անհրաժեշտ կը դարձնէին զայն: Յայտնի է որ եթէ դրացի չըլլային, Հայերը պիտի չուզէին երբեք յարաբերութեան մտնել Յունաց հետ: Եւ, ինչպէս քսինք, Խաչակիրներու պատճառով սկսաւ Հայոց շփումը Լատինաց հետ, քանի մը դարեր յոյս մտնակ պապերու արքայական երազները զարուհակ զգուցելով: Շուրջ 1141ին, Անտիոքի մէջ Լատինները ժողով մը կը գումարեն (պատճառն անորոշ), ուր կը հրաւիրեն նաեւ Գրիգոր Գ. Պահլաւունի կաթողիկոսը եւ իր եղբայրը Ներսէս արքեպիսկոպոս (Շնորհալի),

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ-ԲԵՄԱԿԱՆՔ

որոնց համարը օտարներու առջեւ ալ սկսած էր հռչակուիլ: Ժողովին մէջ խնդիր կ'ըլլայ նաեւ այն բանի մը կէտերուն վրայ, որոնք Հայ Եկեղեցին կը բաժնէին Լատինականէն: Կաթողիկոսին եւ իր Շնորհալի եղբոր պատասխանները շատ գոհ կը թողուն լատին հարցաւորները, որոնք արժանապէս կը պատուասիրեն զանոնք: Պահլաւունի հայրապետը հոն ներկայ գտնուող պապի դեսպանին հետ նոյն իսկ կը մեկնի դէպի Երուսաղէմ, Տնօրինական վայրերն այցելելու՝ ուխտաւորաբար, Ս. Բաղաբին մէջ ալ լատինները ժողով կը գումարեն Հայոց հայրապետին ներկայութեան. խնդիրներ կը յուզին դարձեալ Հայ Եկեղեցւոյ մասին, ժողովական եպիսկոպոսներն այնքան գոհ կը մնան որ գովեստներ կը զրնն պապին՝ Պահլաւունի հայրապետին նկատմամբ: Եւզիմէոս Գ. յատուկ պատգամաւորութեամբ մը գաւազան եւ հայրապետական բող զրկեց Գրիգոր Գ.ի, միանգամայն նաեւ սիրալիք նամակ մը: Կաթողիկոսը չթերացաւ քաղաքավարական պատշաճից մէջ, եւ թղթակցութիւն մը սկսաւ երկու հոգեւոր պետերուն միջեւ: Բնականաբար կրօնական խնդիրներ կը կազմէին անոր առանցքը, ու կը զգացուէր արդէն Եւզիմէոսի թաքուն մտածումը, որ էր Հայերը միացնել իրենց եւ այդ կերպով Արեւելքի մէջ պաշտպան մը գտնել նախակիր բանակներուն: — Շնորհալիի օրով լատինական յարաբերութիւններն առժամապէս տեղի տուին, վասնզի Յոյներն սկսան իրենց ամբողջ խորամանկութեամբը-հնարիլ. ու կարծես աղտոտ մրցում մը յառաջ եկաւ Յոյն եւ Լատին Եկեղեցիներու մէջ՝ Հայկական որսին համար: Գրիգոր Գ. Տղայ Թուղթ զրեց Լուկիոս պապին, վասնզի Յոյները տեսնելով հայ թագաւորական տան մերձաւոր յարաբերութիւնը լատին իշխանական տուններու հետ եւ նոյն իսկ խնամութեանց հաստատուիլը, սկսան զրպարտութիւններով աղարտել Հայ Եկեղեցին: Անշուշտ Գրիգոր եպիսկոպոսի երթը որ Տղայի Թուղթ կը տանէր դէպի Հռոմ, որչափ կ'արդարանար «վասն վտանգին որ ի Հռոմոց կրէին Հայը» (վարդան), նոյնքան ալ Լեւոն Բ.ի քաղաքականութեան արդիւնքն էր:

ՇԱԽԱՐՇ ՎՐԴ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

(Նամասկ)

(Շարունակելի՝ 4)

● Եր. 3 Նոյ. — Ս. Զորից Աւետարանչացն. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յարութեան Տաճարի բակի Ս. Յովն. Աւետարանիչ Հայամատ. րան մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Հայկազուն Վրդ. Արքահաման:

● Կիր. 4 Նոյ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Յակոբեանց Մայր Տաճարին մէջ: Պատարագիչն էր Հոգ. Տ. Գարգե Վրդ. Վրթանէսեան:

● Բչ. 5 Նոյ. — Ս. Յովսէփայ Աստուածամորն. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Հայր Յովսէփի գերեզմանին վրայ: Պատարագիչն էր Տաճարին Տեսուչը Հոգ. Տ. Գարեգին Արեղայ Գազանճեան:

● Եր. 10 Նոյ. — Յ. մ. Ժամը 2ին, Գեր. Տեղապահ Ս. Զոր զխաւարութեամբ, Սրբազան եպիսկոպոսներ եւ Հոգ. վարդապետ հայրեր հանդիսաւոր շքերթով իջան Ս. Յարութեան Տաճար: Տաճարի մուտքին՝ անոնք զիմաւորուեցան Ս. Յարութեան հոգ. Ժամարար վարդապետներէն, օարկաւազներէն եւ բովանդակ ուսանողութենէն, որոնք եկեղեցական ճոխազգեստ հանդիսաւորութեամբ առաջնորդեցին Գեր. Տեղապահ Սրբազանն ու Միաբանութիւնը դէպի Ս. Գերեզմանը: Ս. Գերեզմանի ուխտէն յետոյ, թափօրը անցնելով Լատինաց Ս. Մարիամ Մագթաղենացւոյ Մատուռէն եւ Տաճարի հիւսիսային թևի Ս. Կուսի կամարաշարէն, իջաւ Գիւտ Խաչի այրը, որուն ուխտի արարողութենէն յետոյ յարակից Հայապատկան Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ եկեղեցւոյն մէջ պաշտուեցան երեկոյեան ժամերգութիւնն ու վաղուան տօնին նախատեսակը:

Երեկոյեան կատարուեցաւ Տնօրինական Սրբատեղեաց այցելութեան թափօրը, որմէ յետոյ Գեր. Ս. Տեղապահը, Ս. եպիսկոպոսունք եւ Հոգ. վարդապետներ շքերթով վերադարձան Մայրավանք:

● Կիր. 11 Նոյ. — Գիւտ Խաչ. առաւօտեան Ժամը 5ին, նախազանութեամբ Գեր. Տ. Սուրէն Եպս. Քէմհանճեանի վարդապետ հայրեր եւ ուսանողութիւն պաշտօնական թափօրով իջան Ս. Յարութեան Տաճար, որուն մուտքին զիմաւորուելով տաճարի տեսչէն եւ կերտնաբարձ դպիրներէն, առաջնորդուեցան Գողգոթայի Խաչելութեան Մատուռը: Գողգոթայի ուխտէն յետոյ, թափօրը իջաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ Տաճարը, ուր պաշտուեցաւ առաւօտեան հանդիսաւոր ժամերգութիւնը: Ս. Պատարագէն առաջ Գեր. Տեղապահ Սրբազանը ընկերակցութեամբ Գեր. եպիսկոպոսներու եւ հոգ. վարդապետներու Մայրավանքէն շքերթով իջաւ Ս. Յարութեան Տաճար, ու մասնակցեցաւ հանդիսաւոր Ս. Պատարագին որ բաղձաձայն երգեցողութեամբ մատուցուեցաւ Ս.